

І. В. Тараненко, канд. екон. наук, доц.,
Дніпропетровський університет економіки та права
Н. В. Волкова, ст. викладач,
Дніпропетровська державна фінансова академія

ОЦІНКА ТА СТРАТЕГІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

В статті запропоновано використання показника ефективного працевлаштування випускників ВНЗ як одного з визначальних критеріїв конкурентоспроможності навчального закладу, обґрунтовано стратегію ВНЗ, засновану на створенні найбільш ефективного навчального середовища для реалізації здібності студента самостійно набувати знань і навичок, доведено, що запровадження такої стратегії забезпечить більш повну відповідність якості підготовки фахівців вимогам роботодавців на сучасному етапі розвитку суспільства.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: вищий навчальний заклад, освіта, випускники, працевлаштування

Національна доктрина розвитку освіти України в 21 столітті наголошує на потребі радикальної модернізації освіти як одному з найголовніших важелів підвищення конкурентоспроможності держави. Така модернізація може відбутися тільки через реалізацію головної мети освіти — створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, формування покоління, здатного навчатися впродовж життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства. «Ідеалом виховання є високоосвічена, професійно компетентна, всебічно розвинена особистість, яка наділена глибокою національною свідомістю, державницькою відповідальністю, здоровими інтелектуально-творчими, тілесними, духовно-моральними, естетичними, родинними і патріотичними почуттями, працьовитістю, господарською кмітливістю, підприємливістю та ініціативою» [1]. В умовах корінних змін у суспільстві, як було відзначено на Всесвітній конференції ЮНЕСКО, спостерігаються певні протиріччя в системі вищої освіти [2]:

— вища освіта стає більш масовою, але можливості держави з її розвитку значно скорочуються;

— зростання масовості вищої освіти без відповідного збільшення ресурсів супроводжується зниженням якості освіти;

— зниження якості освіти, в свою чергу, призводить до зростання рівня безробіття серед осіб з вищою освітою.

Розв'язання означених суперечностей неможливе без розробки стратегії забезпечення конкурентоспроможності як національної освіти в цілому, так і окремих вищих навчальних закладів як її органічної складової. Забезпечення конкурентоспроможності вищої освіти України можливе лише за умови запровадження нової моделі вищої освіти, яка повинна ґрунтуватися на концепції «навчання студента навчатись», тобто на вихованні у студента здатності і вироблення навичок самостійної реалізації завдань професійного формування, постійної адаптації фахівця до змін навколишнього середовища. Така модель спроможна забезпечити ефективну взаємодію ринку праці та ринку освітніх послуг, працевлаштування випускників за фахом і подальше кар'єрне зростання. За таких умов особливої актуальності набуває оцінка конкурентоспроможності ВНЗ через показник працевлаштування його випускників і розробка стратегії ВНЗ, впровадження якої сприяло б такому працевлаштуванню.

Проблеми ефективності та конкурентоспроможності вищої освіти досліджені в роботах В. Александрової [3], Т. Боголіб [4]. Особливості взаємодії і перспективи розвитку ринку праці та ринку освітніх послуг розкриті в наукових працях А. Ф. Павленка [5]. Проблеми вдосконалення організації навчального процесу за умови впровадження вимог Болонської декларації розглянуті С. Ніколаєнком [6], В. Коміренком [7].

Метою дослідження є визначення показника ефективного працевлаштування випускників як одного з визначальних критеріїв конкурентоспроможності навчального закладу та обґрунтування моделі навчального процесу як складової стратегії ВНЗ, запровадження якої забезпечить повнішу відповідність якості підготовки фахівців вимогам роботодавців на сучасному етапі розвитку суспільства.

Оскільки важливим критерієм конкурентоспроможності ВНЗ є рівень працевлаштування його випускників, як показник конкурентоспроможності ВНЗ можливо встановити коефіцієнт забезпеченості роботою випускників ВНЗ (коефіцієнт працевлаштування):

$$K_1 = \frac{B_p}{B},$$

де B — випуск фахівців ВНЗ;

B_p — чисельність випускників, які отримали направлення на роботу або працевлаштувалися самостійно.

Поряд із тим необхідно постійно мати на увазі, що сам факт працевлаштування ще не свідчить про реалізацію потенціалу випускника і виконання ВНЗ його місії. Необхідно враховувати працевлаштування за фахом та стабільність працевлаштування (відсутність суттєвих перерв у зайнятості фахівця протягом щонайменше перших п'яти років після закінчення ВНЗ).

Ми пропонуємо додатково ввести показник ефективного працевлаштування випускників, який розраховується за формулою:

$$K = \frac{B_k}{B},$$

де B_k — ефективно працевлаштовані випускники, осіб.

B — всі випускники звітного року випуску та попередніх п'яти років (бо саме за такий період починається суттєва декваліфікація), осіб.

Чисельність ефективно працевлаштованих випускників розраховується за формулою:

$$B_k = B - N_t - N_{t-1} - N_{t-2} - N_{t-3} - N_{t-4} - N_{t-5},$$

де N_t — випускники t -го року випуску, які не отримали направлень на роботу, не працевлаштувалися або працевлаштувалися не за фахом.

$N_{t-1}, N_{t-2}, N_{t-3}, N_{t-4}, N_{t-5}$ — випускники попередніх п'яти років випуску, які не працюють, або працюють не за фахом (не у відповідності до ОКХ — освітньо-кваліфікаційної характеристики).

Даний коефіцієнт, оцінений за єдиною методикою, дасть змогу порівняти ефективність роботи як окремих освітніх закладів, так і оцінити ефективність усієї мережі закладів вищої освіти у розрізі напрямів підготовки, профілів ВНЗ, їх підпорядкованості. Економічний зміст має також порівняння коефіцієнта ефективного працевлаштування випускників з природним рівнем безробіття, що складається з фрикційного та структурного безробіття. Коефіцієнт ефективного працевлаштування і рівень природного безробіття мають спільну природу, і неповне працевлаштування випускників може частково пояснюватися причинами, що зумовлюють природне безробіття та відображають узгодженість ринку освітніх послуг та ринку праці.

Так, структурне безробіття виникає внаслідок якісної (професійно-кваліфікаційної) невідповідності структури пропозиції

праці попиту на працю та територіальної відірваності робочого місця і працівника. Тобто неефективна робота ВНЗ сприяє підвищенню саме такого виду безробіття.

Фрикційне безробіття виникає внаслідок того, що в кожен певний момент частина працівників перебуває в стані зміни роботи, пошуку кращих пропозицій та можливостей або першого працевлаштування. Такий вид безробіття є неминучим і певною мірою бажаним. Для запобігання такому виду безробіття серед випускників ВНЗ необхідно вітати бажання старшокурсників працювати неповний робочий день, створювати для цього умови, а також забезпечувати випускників роботою відповідно до укладених угод на навчання, покладаючи завдання працевлаштування не на випускника та його батьків, а на організації, що є третіми сторонами в цих договорах, поширювати інформацію про вакансії, проводити зустрічі з працедавцями, ярмарки вакансій, розгортати діяльність університетських Центрів кар'єри тощо.

Ринкові кон'юнктурні процеси, що за несприятливих умов формують циклічне або кон'юнктурне чи попитодефіцитне безробіття, є поза впливом вищих навчальних закладів.

Аналіз ринку праці й освітніх послуг дозволив визначити такі причини безробіття та неефективного використання випускників ВНЗ:

- відсутність необхідної кількості робочих місць;
- низька якість вільних робочих місць;
- низький рівень заробітної плати, несвоєчасна її виплата або виплата у вигляді натуроплати;
- транспортна недоступність робочого місця;
- відсутність житла неподалік від потенційного робочого місця;
- мотивація отримання вищої освіти заради диплома;
- високі вимоги роботодавців до професійної підготовки та досвіду претендентів на роботу.

Останній фактор у теперішній час набуває визначального значення в процесі працевлаштування випускників ВНЗ. Сучасні економіка та суспільство вимагають від кваліфікованих спеціалістів уміння практично реалізовувати набуті знання та вміння, характерні для конкретних економічних ситуацій, приймати самостійні управлінські та виробничі рішення.

Саме тут ми зтикаємося з головним протиріччям: завдання, які ставляться перед вищою освітою, спрямовані на реалізацію моделі загального розвитку студентів вищої школи, а умови життя висувають інші вимоги, які можуть бути забезпечені впрова-

дженням загальнопрофесійної моделі вищої освіти в Україні. Саме держава повинна забезпечити розробку концепції підготовки фахівців різних напрямів відповідно до світових вимог, створення державних стандартів вищої освіти, формування ефективної служби працевлаштування молоді.

У сучасних умовах інноваційного розвитку відбувається швидке оновлення знань і професійних навичок. Знання і вміння, набуті спеціалістами під час навчання у ВНЗ, в значній частині застарівають протягом перших п'яти років після закінчення навчання, що суттєво ускладнює ефективне працевлаштування і кар'єрне зростання. Стратегія забезпечення конкурентоспроможності вищої освіти і окремого ВНЗ повинна ґрунтуватися на здатності студента самостійно набувати знання і навички та на створенні вищим навчальним закладом найбільш ефективного навчального середовища для забезпечення розвитку і практичної реалізації такої здатності. В новій моделі зберігаються майже всі елементи традиційного навчального процесу (лекції, семінарські, практичні і лабораторні заняття перетворюються на одні з можливих інструментів, ефективність яких оцінюється на основі їх здатності сприяти досягненню необхідного результату). Проте на перший план висувається самостійна робота студента з опанування навчального матеріалу і набуття практичних навичок. Завдання ВНЗ — не тільки і не стільки дати студенту конкретні знання, а навчити його вчитися. Саме на це повинен бути спрямований гармонійно інтегрований комплекс організаційних, науково-методичних, навчально-виховних та практичних інструментів і заходів.

Провідною складовою системи заходів із забезпечення конкурентоспроможності повинна стати розробка концепції діяльності ВНЗ, спрямованої на:

- створення ефективного навчального середовища;
- навчання студентів самостійному конструюванню і контролю індивідуального освітнього процесу під керівництвом викладача;
- створення конкурентного студентського середовища, виховання у студентів здатності до об'єктивної оцінки своїх знань і навичок самостійної реалізації завдань професійного формування;
- перебудову менталітету і забезпечення підготовки викладачів для переходу від пасивних методів навчання до впровадження активних методів навчання;

— запровадження ефективної системи поточного і підсумкового оцінювання якості самостійної роботи студентів у процесі досягнення необхідного освітньо-кваліфікаційного рівня.

Необхідно звернути увагу на те, що Міністерство освіти і науки України своїми нормативними документами поступово створює засади переходу до нової моделі вищої освіти згідно з вимогами Болонської декларації. Скорочення аудиторного часу студента, який навчається за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра, до 24—18 годин на тиждень, суттєва зміна співвідношення між аудиторним часом і часом, відведеним на самостійну роботу студента в бік останнього, дає змогу більше уваги приділити розвитку здібностей і нахилів студента, забезпечити роботу за індивідуальними планами навчально-практичної підготовки.

У традиційній моделі навчання результат визначається тим, що може зробити навчальний заклад у межах його навчально-матеріальної бази, і вартість навчання визначається вартістю години навчального процесу на одного студента. Нині, коли зростає попит на вищу освіту за її обмеженого державного фінансування, збільшення кількості студентів в академічних групах в умовах традиційного підходу призводить до зниження якості освіти. Такий стан справ не задовольняє працевластців і сприяє підвищенню рівня безробіття серед випускників. Загострюється протиріччя між рівнем професійної підготовки і вимогами ринку праці до кваліфікації фахівців. У новій моделі йдеться про фінансування не процесу, а кінцевої якості освіти. І регулювати цей процес може сам студент, роблячи вибір між альтернативними моделями навчання, які відрізняються складом варіативної компоненти навчального плану, а також співвідношенням між часом, проведеним в аудиторії, і самостійною роботою. Тут ми бачимо поступовий перехід до заочно-дистанційних форм у тій частині, яка торкається теоретичних положень тієї чи іншої дисципліни, і до сучасної моделі професійно-практичної підготовки, яка б реалізувалася в навчальних аудиторіях, лабораторіях, навчальних і творчих майстернях, а також безпосередньо на виробництві. Організація навчального процесу з урахуванням можливостей сучасних інформаційних технологій навчання, орієнтація на формування освіченої, гармонійно розвиненої особистості, здатної до постійного оновлення знань, професійної мобільності та швидкої адаптації до змін у соціально-культурній сфері, в галузях науки, техніки, технологій, системах управління та організації праці за

умов ринкової економіки — резерв підвищення конкурентоспроможності вищого навчального закладу.

У сучасних умовах головне завдання ВНЗ — забезпечити випускників знаннями, вміннями та навичками, які мають попит на ринку праці. В умовах нестабільного зовнішнього середовища зростає протиріччя між якістю підготовки фахівців і вимогами роботодавців до кваліфікації фахівців. Тож особливої актуальності набуває оцінка конкурентоспроможності ВНЗ через показник працевлаштування його випускників з урахуванням працевлаштування за фахом та стабільності працевлаштування (відсутності суттєвих перерв у зайнятості фахівця протягом щонайменше перших п'яти років після закінчення ВНЗ).

Провідною складовою системи заходів із забезпечення конкурентоспроможності повинна стати розробка стратегії діяльності ВНЗ, спрямованої на виховання у студентів навичок самостійної реалізації завдань професійного формування, постійного оновлення знань та швидкої адаптації у нестабільному зовнішньому середовищі. Така стратегія спроможна забезпечити ефективну взаємодію ринку праці і ринку освітніх послуг, працевлаштування випускників за фахом і їхнє подальше кар'єрне зростання.

Література

1. Національна доктрина розвитку освіти України у 21 столітті. — К.: Освіта. — 2001. — С. 2—3.
2. Высшее образование в XXI в.: подходы и практические меры (ЮНЕСКО, Париж, 5—9 октября, 1998) // Alma Mater. — К, 1998. — № 11. — С. 3—9.
3. *Александрова В. П.* Перспективи фінансування економіки знань // Економіка і прогнозування. — 2004. — № 1. — С. 74—85.
4. *Боголіб Т. М.* Удосконалення фінансового забезпечення розвитку вищої освіти // Фінанси України. — 2005. — № 2. — С. 106—113.
5. Теорія і практика маркетингу в Україні: Монографія / А. Ф. Павленко, А. В. Войчак, В. Я. Кардаш та ін. — К.: КНЕУ, 2005. — С. 5—58.
6. *Ніколаєнко С. М.* Вища освіта — джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства. — К.: Освіта України, 2005. — 319 с.
7. *Коміренко В.* Економічні аспекти приєднання України до Болонського процесу // Економічний часопис. — 2004. — № 6. — С. 48—52.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2007